

УДК 141.7 (091)

*Зінченко Наталія Олександрівна, ВДНЗ «УМСА», к.філос.н., в.о.доцента
кафедри філософії та суспільних наук*

«СОЦІАЛЬНЕ» ТА «ПОЛІТИЧНЕ» У КОНТЕКСТІ СИМУЛЯЦІЙНОЇ КОНЦЕПЦІЇ Ж.БОДРІЙЯРА

Розглянуто сутність соціально-політичної складової симуляційної концепції Ж.Бодрійяра, проаналізовано роль комунікації загалом та ЗМІ зокрема у процесі «втрати соціального», продемонстровано значення симуляційної концепції як інструмента теоретико-політичного аналізу сучасного стану соціуму.

Ключові слова: політичне, соціальне, симуляційна концепція, комунікація, ЗМІ.

Як зауважує австралійській дослідник Дж.Сміт, Жана Бодрійяра можна назвати «сфінксом сучасної філософії», тому що він зміксував форму старої метафізики з видимістю нового аналізу і з цієї гібридної прірви задає нам свої каверзні запитання [1, с.58]. Таких запитань можна нарахувати десятки, проте у даній статті спробуємо розкрити сутність Бодрійярівського тлумачення трансформації феноменів «соціального» та «політичного» в умовах симуляційної реальності та розкрити роль комунікації у цьому процесі.

Творчий спадок Ж.Бодрійяра найчастіше досліджувався українськими та російськими вченими в рамках історико-філософського або соціально філософського дискурсу, проте західні вчені (Р.Батлер, С.Бест, М. Гейн, Дж.Култер, Д.Келлнер, Ч.Левін, Т.Норріс, М.Саруп, П. Тейлор, П.Хегерті) акцентували увагу на політико-філософському аспекті його праць. Тому репрезентована стаття *має за мету* здійснення філософсько-політологічного аналізу концепції симуляції Ж.Бодрійяра, продемонструвати значення

останньої як інструмента теоретико-політичного аналізу сучасного стану соціуму.

На думку Ж.Дельоза, «сучасний світ – це світ симулякрів. Людина в ньому не переживає Бога, тотожності суб'єкта, не переживає тотожності субстанції. Всі тотожності тільки симульовані, виникають як оптичний – ефект більш глибокої гри – гри відмінності та повторення. [2, с. 9]. У XXI столітті суттєво змінюється характер політичної комунікації, складником якої є інформація, адже політична комунікація переживає період суттєвих трансформацій, оскільки технічні можливості сучасних ЗМІ, попри всі сподівання, не забезпечують широкої участі мас у політичному процесі, не наближають соціум до омріяних ідеалів демократичної гласності, політичного представництва волі мас у владних структурах.

Ж.Бодрійяр визначав політичну комунікацію як простір політичного домінування за посередництвом симуляції. Важливим у контексті сучасної політичної комунікації стає поняття «інформація», яку детально досліджував мислитель досліджував, розглядаючи проблеми віртуальності. Він вважав, що віртуальність є наслідком бурхливого розвитку інформаційних технологій, тому особливу увагу приділяв принципу інформаційності, згідно з яким:

- 1) інформація є універсальною, фундаментальною категорією;
- 2) гіперреальність, як практично всі процеси та явища, має інформаційну основу;
- 3) інформація є носієм смислу;
- 4) стимуляційні практики мають інформаційний характер.

На думку Ж.Бодрійяра, ЗМІ, які функціонують за принципом симуляції, визначають форму сучасної політичної комунікації.

Мислитель попереджав про виклики, на які змушене буде реагувати людство у XXI столітті, визначаючи суспільство ХХ (і ХХІ століття) як суспільство, де панує ідеологія споживання. Споживання перетворюється на цілісний соціальний факт, а не постає лише економічним утворенням.

Ж.Бодрійяр також розробляв поняття «симулякра» та «симуляції», за допомогою яких можна репрезентувати принципи та методи взаємодії влади та мас у полі політичної комунікації, а також розкрити методи маніпулювання свідомістю мас.

Симуляція визначається як «породження моделей реальності без першопричин: гіперреальності» [3, с.6]. Симулякр потрактовується Ж.Бодрійяром як копія, що не має оригіналу (у цьому подібність з Ж.Дельозом, який визначав симулякр як знак без позначуваного, соціальний феномен, який існує поза межами логіки універсальності та істини («Логіка сенсу»), проте, новація Ж.Бодрійяра полягала у визначенні історичного та політичного значення феномену симуляції, завдяки чому філософ представив власну версію історичної еволюції соціально-політичних систем та процесів (чотири порядки симулякрів), тобто еволюція соціально-політичних процесів та інститутів тлумачиться як процес збільшення симуляції у межах усіх соціальних підсистем. Кожний з порядків симулякрів корелюється з певним різновидом уявного: для першого порядку – це уявне утопії, для другого – наукова фантастика, а для третього – імплузивна модель.

У процесі симуляції реальне співпадає з моделями симуляції, зникає відмінність між симуляцією та реальним, між сутністю та явищем, «залишки реального стали пустелею самого реального». Реальне втрачає властивість бути раціональним, а залишається лише операційним, а разом із ним зникає ціла метафізика, заперечується уявна рівнооб'ємність, єдиним виміром симуляції стає генетична мініатюризація.

Якщо раніше для отримання статусу реальності необхідною умовою була раціональність, тепер це втрачає сенс, адже реальне більше не вимірюється жодною інстанцією. «Фактично це вже не реальне, оскільки жодне уявне не покриває його своєю оболонкою. Це гіперреальне, вироблене в результаті променистого синтезу комбінаторних моделей у гіперпросторі без атмосфери» [3, с.7].

Більше не можна вийти з реальності і створити щось нереальне, зауважує Ж.Бодрійяр, оскільки тепер процес протікатиме у зворотному напрямку і полягатиме у створенні ситуацій «із зміщенням зображення, моделей, побудованих на симуляції, у винахідливих спробах надати їм барв реального, банального, пережитого». Симуляцію неможливо подолати, проникнути за її межі не дано нікому, вона «матова, вона не має зовнішнього вияву», втрачено дзеркало, а разом з ним і можливість зазирнути «по інший бік дзеркала». «Драматизм ситуації у тому, що якість реальності, яку ми отримуємо, дійсно вища, але, на жаль, це реальність іншого. Якість власне людського, такого, що не опосередковано технікою буття – нижча, вторинна, відчужена. Отже, наша цивілізація «як би живе». Там, де виявляється нестача реальності, з'являються інформаційні та смислові сурогати, відтворюється не стільки первинний смисл дії, скільки її ритуальне навантаження» [4, с. 86].

Ж. Бодрійяр переконаний, що симуляція завжди була іманентною сутністю всього того, що відбувалося у світі, а тепер настав час її явної появи, тому симуляція буде присутньою у світі до самого його скінчення. «Симуляційність найбільш адекватно виражає амбівалентність постмодерністських артефактів, відповідає їхній ігровій природі як іронічній «копії тіні»» [5].

Симулякр у Бодрійяра виконує функцію нового тлумачення часу, репрезентує нову темпоральність, яка характерна для ситуації, коли час вже не характеризується лінійністю, а починає трансформуватися – згортатися у петлі, збиратися складками, пропонувати людині вже відпрацьовані і відкинуті копії замість справжніх речей. Це атрибут такого стану речей, який позбавлений не лише реального, а й взагалі матеріального.

У роботі «Символічний обмін і смерть» Ж. Бодрійяр наголошує на тому, що сучасна людина існує «у режимі референдуму», оскільки більше не існує референції. Будь-яка річ, будь-який знак, будь-яке повідомлення – постають перед людиною у проекції «питання-відповідь». Це надає змогу мислителю зробити висновок, що сучасна система комунікації позбавилась

складної синтаксичної структури мови для того, щоб використовувати бінарно-сигнальну систему «питання-відповідь». Тому ми живемо у системі безперервного тестування, а тест та референдум – це ідеальні форми симуляції, тому що відповідь уже завжди підказується самим питанням, моделюється ще при постановці питання.

Симулякр оголошується деградуючою копією, стає репрезентацією того, що не існує, перетворюється на знак без референта. Більш не існує семантичної відповідності знаку і референта, адже, перетворившись на самодостатній знак, симулякр вже більше не потребує відсилання до референта.

Можливо саме ці сентенції Ж. Бодрійяра роблять його філософом «покоління Інтернету», якому віртуально-гіпертрофовані конструкції мислителя зрозумілі і близькі.

Укажемо на декілька робіт Ж. Бодрійяра, які не особливо часто аналізуються дослідниками – «Війни у заливі не було» (1991), «Насилля глобалізації» (2002), «Під маскою війни» (2003), де аналізуються конкретні приклади симульованих політичних подій і розкривається роль ЗМІ у формуванні образу політичних подій. ЗМІ формують та передають меседжі, які не потребують ні відповіді, ні інтерпретації, створюють можливість фабрикування політичних подій, навіть таких масштабних як війна, одночасно формують і мовчазні іронічні «маси», які заперечують або спаплюжують будь-яке послання соціального, перетворюються на «дзеркало його не-комунікативної сутності».

Проте найважливішою у цьому контексті варто вважати працю Ж. Бодрійяра «У затінку мовчазної більшості, або Кінець соціального» (1982), де досліджувалася проблема масового споживання як феномену сучасного суспільства, як визначальної парадигми повсякденного життя людей. На думку філософа, сучасний етап розвитку людства характеризується втратою соціального. «Феномен соціального пережив трансформацію, яка співпадає з трансформацією антропології. Він виник як ідея, що знаменувала розрив з

усім релігійним, з усім трансцендентним, якій був властивий певний радикалізм – тією мірою, в якій вона знаходилася у тісному зв'язку з динамікою суспільного розвитку, з тими колізіями, які породила історія. На наступному етапі ми маємо справу з соціальністю, яка перетворилася у своєрідне абсолютне агресивне поняття: під нього починають підпадати не лише наявні, але, з одного боку, усі минулі, а з іншого – усі можливі в майбутньому суспільні утворення» [6, с.118–119].

Особливістю роботи «У затінку мовчазної більшості, або Кінець соціального» можна вважати проголошену Ж. Бодрійяром тезу про те, що руйнація, крах «політичного тіла» цивілізації Заходу неминучий, а тому втрачають сенс пошуки перспектив розвитку мислення у соціальному плані та побудова будь-яких соціальних проектів, адже здійснення їх вбачається французькому мислителю абсолютно неможливим. Будь-які прояви суспільного життя змішуються – усе стає політичним, сексуальним, естетичним, тому зазначені категорії втрачають свою специфіку, розчиняються в інших категоріях, також позбавлених своєї справжньої сутності, а також втративши здатність цікавити та хвилювати людину. «Якщо подивитися, яке місце у сучасному суспільстві займає аналіз соціальних і політичних проблем, та виясниться, що ними цікавляться і їх, ризикуючи так ніколи й не прийти до єдиної думки, обговорює у своєму колі лише невелика група людей, у той час як інших ці дебати абсолютно не хвилюють» [6, с.120].

Однією з причин втрати соціального мислитель пропонує вважати схильність масової свідомості до імплозії, що означає вбирання, втягування в себе будь-якого впливу, цей процес відбувається тоді, коли суб'єкт впливу не дає на нього жодної відповіді. За Ж. Бодрійяром, маса не володіє ні атрибутом, ні предикатом, ні якістю, ні референцією, не має «соціальної реальності», не постає «дзеркалом соціального», оскільки не віддзеркалює його. «Замість того, щоб бути відображенням соціального, маса починає виконувати функцію «чорної дірки», котра відхиляє, викривляє будь-які

потоки енергії, що зближуються з нею, перетворюється на безодню симуляції всіх втрачених референцій. Одним із найзапекліших ворогів маси стає смисл. Загроза останнього полягає в тому, що маса відчуває терор схематизації, прихований за гегемонією смислу, – а тому намагається опиратися йому, переводити артикульовані дискурси в площину ірраціонального та безосновного, тобто у площину видовища, котре не зачіпає індіферентну масу» [7, с. 34].

У цій роботі Ж.Бодрійяр по-іншому висвітлює проблему влади, відмовляється від тези про те, що суб'єкти влади повністю скеровують пасивні маси за допомогою симуляції, на користь твердження, що «мовчазні маси» не сприймають симулятивні конструкти «соціального» і «політичного», руйнують їх, самі перетворюються на «соціальне» та «політичне». «Соціальне» і «маса» породжені розгортанням симуляційних процесів, влада «соціального» базується на володінні симулятивним простором, на противагу їй постає могутність мас, які здатні руйнувати, знищувати симулякри, що були створені «соціальним», проте для цього також використовують симуляцію. Єдиним референтом репрезентації у сьогоденнішньому соціумі оголошується мовчазна маса. «Маси не є референтом, тому що вже не належать порядку уявлення. Вони не виражають себе – їх зондують. Вони не рефлектують – їх тестують. Політичний референт поступився місцем референдуму, організатором якого є ЗМІ. Проте зондування, тести, референдум, ЗМІ постають як механізми, які діють вже в плані симуляції, а не репрезентації. І орієнтовані вони вже не на модель, а на референт» [8, с. 26].

Ж. Бодрійяр у своїй концепції симулякру доводить, що зміст сучасності складають саме симулякри, копії, ерзаці дійсності, які розмивають межі між дійсністю та уявленнями про неї, не мають жодних референтів, мають відношення лише до власної уявної реальності. Маса виступає одночасно і об'єктом, і суб'єктом симуляції, а тому здатна й до гіперсимуляції; маса також не є ні суб'єктом, ні об'єктом, тому що не може бути носієм

автономної свідомості. Будь-який вплив на масу, потрапляючи у поле її тяжіння, починає рухатися по колу, проходить стадії поглинання, відхилення та нового поглинання, тому, як переконує читача Ж.Бодрійяр, маса – це парадоксальний та граничний стан соціального. Соціальність на сучасному етапі розвитку людства замінюється театральністю, сценою, де діють політичні актори. Маса залюбки починає виконувати роль глядача, головна увага якого зосереджується не на історичному та політичному з властивою їм дієвістю, а на буденному, плинному житті. «Моделлю сприйняття політичної сфери постає сприйняття матчу, художнього або мультиплікаційного фільму. Так само, як картинкою на домашньому екрані, населення заворожене і постійними коливаннями своєї власної думки, про які воно дізнається із щоденних газетних публікацій результатів зондажу. І ніщо з цього не породжує ніякої відповідальності. Свідомими учасниками політичного чи історичного процесу маси не стають ні на хвилину» [8, с. 46].

Позбавлені структури, інертні маси, заперечуючи соціальне, тим часом діють за його законами, ще більш розхитуючи й без того нестійкий каркас соціального. Більше того, сутність нашої сучасності вбачається Ж. Бодрійяру не у боротьбі класів чи у взаємодії меншостей, а саме у «глухому, але неминучому протистоянні мовчазної більшості тій соціальності, яка їй нав'язується, гіперсимуляції, яка поглиблює симуляцію соціального і знищує його за його ж власними законами» [8].

Як бачимо, у сучасному просторі симуляції класи вже не існують, їх замінюють мовчазні маси, що не керовані жодною політичною владою, проте вони породжують симулякр влади, існуючи поза сферою демократичної репрезентації. Маси поглинають інформацію та енергію, розчиняючи при цьому і все соціальне, і все антисоціальне.

Бодрійяр у своїх пізніх роботах попереджав про небезпеку так званого «ментального вірусу», який значно небезпечніший біологічного. Цей ментальний вірус викликає віртуальний симптом, який розповсюджується через мас-медіа, призводить до «комбінацій дискурсивних над-реакцій та

індукованої апатії, у найгірших випадках – до прискорення крайніх, гротескних форм медіатизованого насилля.

«Комунікаційні мережі – це величезна вірусна система, яка розповсюджує смертельну небезпеку, оскільки достатньо невеличкої іскри, щоб породити вибух колективної реакції, за аналогією з тим, як найменша частка, вміщена у насичений розчин викликає миттєву кристалізацію [9, Р. 171]».

Погодимось з думкою Дж.Тейнка, що тексти Бодрійяра потрібно сприймати як терапевтичні процедури, які спасають від зачарованості Тотожнім, від нашого відкидання чужого, саме Бодрійяр вчив нас мислити, зневажати, а можливо навіть боротися з вірусною владою медіа. Дж.Тейнк наголошує на етичному моменті філософського спадку Ж.Бодрійяра, який доводить до сказу його опонентів, адже зваби Бодрійяра мають силу «голосу совісті», який засуджує найогидніші аспекти гіперреальності, навіть тоді, коли проголошує кінець традиційних моральних та політичних категорій. Його дослідження попереджають читача про наслідки морального свавілля, яке панує в реальності, хоча про ці наслідки неможливо знати точно, попереджає нас про те, що етико-критичні позиції також стали симулякрами[10, с.71].

Надати однозначну оцінку бодрійярівській концепції симуляції у площині соціально-політичного дискурсу важко з двох причин: по-перше, вона має безперечно позитивне значення як засіб протидії тоталітарним тенденціям у сучасному соціумі; по-друге, може відіграти й негативну роль, провокуючи значне зниження політичної активності соціальних суб'єктів, наслідком чого може стати посилення тенденції атомізації соціуму.

Література:

1. Смит Дж. Философия магии Ж. Бодрийяра / Дж. Смит // Хора. – 2009. - № 2(8). – С. 58-70.
2. Делез Ж. Различение и повторение / Ж. Делез. – СПб.: Петрополис, 1998. – 384 с.
3. Бодрійяр Ж. Симулякри і симуляція / Ж. Бодрійяр. – К.: Вид-во Соломии Павличко «Основи», 2004. – 230 с.

4. Бойко О. Процеси симуляції та роль симулякрів у сучасному житті / О. Бойко // Філософії. – № 22, 2009. – С. 85–96.
5. Маньковская Н.Б. Париж со змеями (Введение в эстетику постмодернизма) / Н. Маньковская. – М., 1994. – 220 с.
6. Бодрийяр Ж. Пароли. От фрагмента к фрагменту / Ж. Бодрийяр. – Екатеринбург: У-Фактория, 2006. – 200 с.
7. Куцепал С.В. Французька філософія другої половини ХХ століття: дискурс із префіксом „пост-“ : Монографія / С. Куцепал. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2004. – 324 с.
8. Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или конец социального / Ж. Бодрийяр. – Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2000. – 96с.
9. Baudrillard J. Ruminations for Spongiform Encephala. Trans. Ch. Turner // Screened Out. N.Y.: Verso, 2002.
10. Тэйнк Дж.Дж. Вирусное мышление в сумерках ценностей / Дж. Дж. Тэйнк // Хора. – 2009. - № 2(8). – С. 71-82.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Smyt Dzh. Fylosofyia mahyy Zh. Bodryiara / Dzh. Smyt // Khora. – 2009. - № 2(8). – S. 58-70.
2. Delez Zh. Razlychenye y povtorenye / Zh. Delez. – SPb.: Petropolys, 1998. – 384 s.
3. Bodriiar Zh. Symuliakry i symuliatsiia / Zh. Bodriiar. – K.: Vyd-vo Solomyu Pavlychko «Osnovy», 2004. – 230 s.
4. Boiko O. Protsesy symuliatsii ta rol symuliakriv u suchasnomu zhytti / O. Boiko // Filos.obrii. – № 22, 2009. – S. 85–96.
5. Mankovskaia N.B. Paryzh so zmeiamy (Vvedenye v estetyku postmodernyzma) / N. Mankovskaia. – M., 1994. – 220 s.
6. Bodryiia Zh. Paroly. Ot frahmenta k frahmentu / Zh. Bodryiia. – Ekaterynburh: U-Faktoryia, 2006. – 200 s.
7. Kutsepал S.V. Frantsuzka filosofiia druhoi polovyny KhKh stolittia: diskurs iz prefiksom „post-“ : Monohrafiia / S. Kutsepал. – K.: Vyd. PARAPAN, 2004. – 324 s.
8. Bodryiia Zh. V teny molchalyvoho bolshynstva, yly konets sotsyalnoho / Zh. Bodryiia. – Ekaterynburh: Yzdatelstvo Uralskoho unyversyteta, 2000. – 96s.
9. Baudrillard J. Ruminations for Spongiform Encephala. Trans. Ch. Turner // Screened Out. N.Y.: Verso, 2002.
10. Тэйнк Дж.Дж. Вирусное мышление в сумерках ценностей / Дж. Дж. Тэйнк // Хора. – 2009. - № 2(8). – S. 71-82.

*Зинченко Наталья Александровна, ВДНЗ «УМСА», к.филос.н., в.о.доцента
кафедры философии и общественных наук*

«СОЦИАЛЬНОЕ» И «ПОЛИТИЧЕСКОЕ» В КОНТЕКСТЕ СИМУЛЯЦИОННОЙ КОНЦЕПЦИИ Ж.БОДРИЙЯРА

Раскрыто сущность социально-политической составляющей симуляционной концепции Ж.Бодрийяра, проанализирована роль коммуникации и СМИ в процессе «потери социального», продемонстрировано значение симуляционной концепции как инструмента теоретико-политического анализа современного состояния общества.

Ключевые слова: политическое, социальное, симуляционная концепция, коммуникация, СМИ.

*Зінченко Наталія Олександрівна, ВДНЗ «УМСА», к.філос.н., в.о.доцента
кафедри філософії та суспільних наук*

«СОЦІАЛЬНЕ» ТА «ПОЛІТИЧНЕ» У КОНТЕКСТІ СИМУЛЯЦІЙНОЇ КОНЦЕПЦІЇ Ж.БОДРІЙЯРА

Розглянуто сутність соціально-політичної складової симуляційної концепції Ж.Бодрійяра, проаналізовано роль комунікації загалом та ЗМІ зокрема у процесі «втрати соціального», продемонстровано значення симуляційної концепції як інструмента теоретико-політичного аналізу сучасного стану соціуму. Доведено, що симуляційна концепція Ж. Бодрійяра перетворює його на філософа «покоління Інтернету», якому віртуально-гіпертрофовані конструкції мислителя зрозумілі і близькі.

Ключові слова: політичне, соціальне, симуляційна концепція, комунікація, ЗМІ.

Розглянуто сутність соціально-політичної складової симуляційної концепції Ж.Бодрійяра, проаналізовано роль комунікації загалом та ЗМІ зокрема у процесі «втрати соціального», продемонстровано значення симуляційної концепції як інструмента теоретико-політичного аналізу сучасного стану соціуму. Доведено, що симуляційна концепція Ж. Бодрійяра

перетворює його на філософа «покоління Інтернету», якому віртуально-гіпертрофовані конструкції мислителя зрозумілі і близькі.

Ж. Бодрійяр у своїй концепції симулякру доводить, що зміст сучасності складають саме симулякри, копії, ерзаці дійсності, які розмивають межі між дійсністю та уявленнями про неї, не мають жодних референтів, мають відношення лише до власної уявної реальності. Будь-який вплив на масу, потрапляючи у поле її тяжіння, починає рухатися по колу, проходить стадії поглинання, відхилення та нового поглинання, тому, як переконує читача Ж.Бодрійяр, маса – це парадоксальний та граничний стан соціального. Соціальність на сучасному етапі розвитку людства замінюється театральністю, сценою, де діють політичні актори. Маса залюбки починає виконувати роль глядача, головна увага якого зосереджується не на історичному та політичному з властивою їм дієвістю, а на буденному, плинному житті.

Вказано, що Бодрійяр у своїх пізніх роботах попереджав про небезпеку так званого «ментального вірусу», який значно небезпечніший біологічного. Цей ментальний вірус викликає віртуальний симптом, який розповсюджується через мас-медіа, призводить до «комбінацій дискурсивних над-реакцій та індукованої апатії, у найгірших випадках – до прискорення крайніх, гротескних форм медіатизованого насилля.

На підставі здійсненого аналізу робиться висновок, що надати однозначну оцінку бодрійярівській концепції симуляції у площині соціально-політичного дискурсу важко з двох причин: по-перше, вона має безперечно позитивне значення як засіб протидії тоталітарним тенденціям у сучасному соціумі; по-друге, може відіграти й негативну роль, провокуючи значне зниження політичної активності соціальних суб'єктів, наслідком чого може стати посилення тенденції атомізації соціуму.